

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Огієнко Віталій Іванович – кандидат історичних наук, головний спеціаліст Українського інституту національної пам'яті.

Наукові інтереси: український націонал-комунізм, генеза українського національного руху в ХІХ – початку ХХ ст., проблематика "історичної пам'яті" в Україні та світі.

ВИННИЧЕНКІВ КОНКОРДИЗМ

Володимир ПАНЧЕНКО (Київ)

У статті обґрунтовано генезу конкордистської теорії Володимира Винниченка. Висвітлено основні правила конкордизму митця.

Ключові слова: тема щастя; цілісна людина; ідея чесності з собою; генеза конкордистської теорії; правила конкордизму.

The article is devoted to the genesis of V. Vynnychenko's theory of concordism and to the main rules of artist's theory.

Key words: happiness, entire person, the idea of the honesty with oneself; genesis of concordism theory; the rules of concordism.

Філософсько-етичний трактат Володимира Винниченка «Конкордизм» – це його «книга книг», що мала стати підсумком тривалих, довжиною в кілька десятиліть, роздумів письменника про сенс *щастя* і способи його досягнення. На останній сторінці трактату, опублікованого 2010 року Т. Гундоровою [1], автор указав час роботи над ним: 1938–1945. Але в самому тексті трактату є згадки про «Додатки до конкордизму» та матеріали, що пропали під час війни (це позбавило Винниченка, як він зазначає, можливості робити посилання на використані джерела). Напевно, це означає, що заготовки «Конкордизму» були у В. Винниченка задовго до 1938 р., просто настав момент, коли давно обдумані ідеї постали в систематизованому вигляді.

Тема *щастя* – генеральна у творчості письменника. Конкордизм же – це Винниченкова наука про щастя, його проповідь рівноваги, погодження сил (поняття «гармонія» В. Винниченка унікав, оскільки вважав, що гармонія – то цілковите *злиття* складників; йому ж ішлося про самодостатність кожного з них).

Перші проблески майбутньої теорії конкордизму з'явилися ще в ранніх оповіданнях Винниченка. Тільки починалося все не з позитивної програми, а зі здивувань і заперечень. Уже в оповіданні «Дрібниця» (1903 р.) письменник зафіксував невідповідність, розлад, «нечесність з собою» у середовищі молодих революціонерів. Проповідують одне, а самі роблять інше. Так поставало питання про психологію і мораль «нових людей». А разом із ним виникало прагнення змодельовати тип *цілісної* людини, протиставленої людині роздвоєній. Тому все у Винниченка – на контрастах, причому не лише психологічних, а й класових: в оповіданні «Дрібниця» він виводить на кін опозиційну пару героїв – внутрішньо розшарпаного сина

поміщика («Я», оповідач) і цільного, сильного вдачею Андрія Гаюру, сина столяра. Однак далі чорно-білих, класових протиставлень Винниченко поки що не пішов. У Гаюрі ще тільки вгадується попередник тих численних Винниченкових героїв, які сповідуватимуть принцип *чесності з собою*.

Ідея чесності з собою як основи рівноваги (згодом – конкордизму) викристалізувалася у В. Винниченка тільки в 1906–1909 рр., коли з-під його пера з'явилися драма з характерною назвою «Дизгармонія» і роман «Чесність з собою». У «Дизгармонії» (як і в оповіданні «Дрібниця») знову на першому плані – опозиційна пара молодих революціонерів: «сильна особистість» Мартин із його проповіддю культу сили та свободи – й неврастенік Грицько, який мучиться сумнівами щодо справжньої суті «нових людей», помічаючи в їхньому середовищі «бісівщину». Цікаво, що голос автора *розподілений* між цими героями. Мартин і Грицько – то мовби дві половини одного «я», через те ні один, ні інший для ролі alter ego автора не годиться. Вони обоє однаковою мірою важливі для автора як виразники його стверджень і сум'ять.

Ідея чесності з собою у «Дизгармонії» ще тільки мерехтить. Її уособленням і пропагандистом мав би стати Мартин, проте цей персонаж надто суперечливий і декларативний. Винниченко ще тільки-тільки виходив на той тип *червоного ніцшеанця*, для якого переоцінка цінностей за Ніцше й за Марксом водночас є надзвичайно важливою. Еклектична суміш ніцшеанства й соціалізму Винниченка не лякала, навіть попри те, що сам Ф.Ніцше соціалізму не терпів. Він експериментував, продовжуючи моделювати нову – цільну – людину.

Роман «Чесність з собою» (1909 р.) – це, власне, прозова версія «Дизгармонії». Проте акценти тут більш чіткі. Принцип чесності з собою передбачав: а/ відкидання старої буржуазної моралі; б погодженість із собою (дозволено все, що ти сам собі дозволиш, головне – аби думка, почуття і вчинки були в ладу між собою); в/ тріумф *радості, природності, повноти життя* як основи щастя. Суттєвим є також соціалістичний чинник: «рабський соціальний лад» треба рішуче змінити, бо без цього не зміниться й людина. Це тема давніх дискусій: жодний соціальний лад не зміниться, поки через моральне самовибудовування на ґрунті християнських цінностей не зміниться людина, наполягав Ф. Достоєвський, сперечаючись із М. Чернишевським. А В. Винниченко романом «Чесність з собою» вступав у полеміку з тим-таки Достоєвським! Його Мирон Купченко – це анти-Раскольников. Родіон Раскольников роздвоєний, Мирон же мав постати як взірець цільності. Тільки чи постав? На жаль, ні. У Мирона не все клеїться з його чесністю з собою. Його «теорія» на практиці обертається цинізмом, моральним релятивізмом, та й просто непослідовністю. Суперечності буквально розламують Винниченкову конструкцію; його герой вийшов малопривабливим, навіть монструозним типом.

Проте важливим був сам підхід письменника до проблеми, сам пошук ним формули щастя. *Чесність з собою* такою формулою можна назвати лише з великою натяжкою, оскільки кінці не сходилися у Винниченка з кінцями. Жадана гармонія оберталася новою дисгармонією. І все ж, він так ніколи й не відмовиться від цієї ідеї (формули), багато разів повторюючи її як у своєму щоденнику, публіцистиці, художніх творах, так, зрештою, і в трактаті «Конкордизм».

Таким чином, генеза конкордистської теорії пов'язана з кількома «хвилями»:

- етап деструкції (1903–1909), коли у Винниченка домінує пафос *заперечення, розвінчування* лицемірної буржуазної моралі, а позитивна програма ще тільки мерехтить (так далі жити не можна! – каже він; роздвоєність – погана річ, «нова людина» має бути іншою; основа «нової моралі» – природність і радість життя);

- етап «чесності з собою» (від однойменного роману починаючи); позитивна програма будується на принципі «чесності з собою», ув якому найбільш виразними є ніцшеанські й марксистські (соціалістичні) доміанти; сам цей принцип доповнюється все новими й новими відтінками, його беруть на озброєння Винниченкові герої – «проповідники» й експериментатори;

- етап «Книги щастя»; з погляду хронології важливо згадати рік 1929-й, коли В. Винниченко працював над книгою, назва якої постійно варіювалася («Книга щастя» – «Щастя» – «Щастя. Листи до юнака»);

- етап «Конкордизму» системного, цілісного «вчення», що його сам Винниченко вважав універсальним.

Т. Гундорова називає Винниченкову теорію конкордизму «соціопсихотерапевтичною утопією» – і це визначення є доволі точним [1, с. 21]. Ключова ідея конкордизму – рівновага, злагода, погодження. По суті, Винниченко прийшов до того, що й Достоевський: його «вчення» – це передусім програма радикального, всебічного *самовдосконалення* людини. Тільки в Достоевського в центрі *релігійна* ідея, Винниченко ж – запеклий «антирелігійник», по суті – атеїст. Він заперечує як релігію, так і будь-які форми релігійності. Усе має замінити конкордизм!

Як і раніше, В. Винниченко чимало уваги приділяє критиці. Що ж до конструктивну, то в концентрованому вигляді його викладено в тринадцяти правилах конкордизму. У них неважко впізнати давні Винниченкові ідеї. «В усіх галузях життя твого звільняйся від гіпнозу релігії і будь простою часткою природи», – рекомендує п. 1 Правил. Принцип *природності* - один із основних постулатів конкордизму. Він визначає й пп. 2–3 Правил: «Будь погоджений з іншими, не шкідливими тобі живими істотами на землі і скільки мога бувай у русі, на повітрі, в найближчому контакті з сонцем, водою, рослиною»; «Не годуйся нічим противним природі людини».

«Розчиненості» серед природи, «натуризму», як і специфічній системі харчування, Винниченко (а з ним і його дружина) надавав великого значення у власному повсякденні. Їсти належало тільки те, що «виготовлено на кухні матінки природи»: нічого вареного, смаженого, печеного.

П.п. 4–7 Правил, по суті, розвивають ідею *цільності* («будь суцільним»; «будь чесним з собою»; «будь погоджений у слові і дії», «будь послідовним до кінця» – все це, власне, версії однієї й тієї ж етичної максими).

П. 8 вимагав: «Не старайся любити ближніх без оцінки і не претендуй на їхню любов, не будучи цінним для них». Це правило є продовженням давно, ще в 1910-х рр., висловленої Винниченком думки про те, що в основі людських стосунків лежить обмін *цінностями* – в найширшому значенні цього слова.

П. 9 повертав до вихідної констатації: «Завсіди пам'ятай, що всі люди і ти сам хворі на страшну хворобу дискордизму». Проте констатація переростала в пораду: «Борися з нею не догмою, ненавистю, карою, а розумінням, жалістю, поміччю». Як не парадоксально, але в цій частині Винниченків конкордизм виявлявся несподівано близьким до християнської проповіді любові до ближнього!

П. 10 цілком впливав із соціалістичних переконань письменника: «Живи тільки з своєї власної праці». Ними ж продиктовано й п.12: «Не пануй і не підлягай пануванню».

Що ж до п. 11, то він увібрав багато з того, про що Винниченко роздумував ще на початку століття, в час гарячих дискусій про «вільну любов», «пробний шлюб» (ця ідея є в кількох його п'єсах). Кохання і шлюб, інстинкти й мораль – ось сфера питань, що їх тепер В. Винниченко спробував згармонізувати в конкордистському правилі: «Кохайся з ким любо кохатися, але родину твори тільки з тою людиною, яку ти всією душею і всі тілом хотів би (хотіла б) мати за матір (батька) дітей твоїх».

П. 13 Правил стосувався проблеми «особистість – колектив»: «Будь ні над колективом, ні під ним, ні поза ним, а тільки активною, відданою клітиною його, і тоді навіть страждання за нього буде тобі за вищу радість». Як бачимо, в основу взаємин особистості й колективу знову покладено універсальний, із погляду Винниченка, принцип погодження і рівноваги.

Програма самовдосконалення, викладена Винниченком (й, що важливо, апробована ним на практиці), могла б – за сприятливих обставин – бути реалізована в діяльності конкордистської «комуни» з українським «гуру» – Володимиром Винниченком. Здається, саме такий план у нього й був. Після війни письменник збирався податися в США, де в нього було чимало прихильників (зокрема, у Детройті), улаштувати виставки своїх малярських робіт і ... проповідувати конкордизм! Проте здійснити задумане йому не вдалося: картини в Америку переслав, але отримати візу для того, щоб і самому вирушити за океан, не вийшло – зашкодили «землячки» із кола політичних опонентів Винниченка в Парижі, які випередили його й

«налякали» американців тим, що до них збирається приїхати ... комуніст! Візу Винниченкові не видали.

Залишалося «проповідувати» конкордизм зі сторінок художніх творів (романи «Нова заповідь», «Лепрозорій» та ін.). Винниченко не був би Винниченком, якби у своїй конкордистській програмі обійшов і питання, що стосуються погодження політичних систем. Було серед його ідей те, що нагадувало сформульовану пізніше А. Сахаровим теорію конвергенції (мирного співіснування і зближення ідеологічно полярних політичних режимів); проте були й суто утопійні пропозиції, які не виходили за рамки проектів соціалістичного переустрою світу з неминучою ліквідацією приватної власності й запровадженням «економічної колективократії» (теж давня Винниченкова ідея: див. його роман 1914 р. «Хочу!»). По суті, йшлося про «колгоспи» в промисловості! І це при тому, що ціну сталінській колективізації Винниченко добре знав, про що свідчить і сам текст його «Конкордизму».

Утопійний елемент у «Конкордизмі» цілком очевидний, особливо коли йдеться про його завершальну – соціально-економічну – складову. Проте в тій частині, яка присвячувалася моральному самовдосконаленню людини, Винниченків конкордизм, гадаю, може бути й досі цікавим та актуальним.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Винниченко Володимир. Конкордизм // Невідомий Винниченко. Хроніка–2000. – Вип. 82. – К., 2010.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Панченко Володимир Євгенович – доктор філологічних наук, професор кафедри зарубіжної літератури та іноземних мов Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Наукові інтереси: література кінця XIX – початку XX століття, творчість Володимира Винниченка, літературна критика.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ДИТЯЧОЇ ПРОЗИ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «НАМИСТО»)

Світлана ПРИСЯЖНЮК (Кіровоград)

У статті розглядаються особливості поетики дитячих оповідань В. Винниченка, що склали збірку «Намисто».

Ключові слова: психологізм, поетика, портрет, пейзаж, неореалізм.

In this article the peculiarities of poetry in V. Vynnychenko's stories for children «The Beads» collection are considered.

Key words: psychologism, poetics, portrait, landscape, neo-realism.

Володимир Винниченко прийшовши в літературу на зламі двох культурно-стильових епох й акумулювавши в собі найприкметніші ознаки